

жанрових особливостей первинних текстів (спостереження текстового матеріалу); 2) формування вмінь ієрархізації тем і підтем у тексті (визначення логічного поля тексту); 3) формування вмінь мовленнєвої реалізації результатів спостережень (створення первинно-вторинних текстів). У статті подається система роботи на кожному етапі навчання, наводяться зразки виконання запропонованих завдань і необхідні методичні коментарі.

Ключові слова: іноземні студенти-русисти, професійно орієнтоване мовлення, тексти репродуктивно-продуктивного типу, жанрові особливості тексту, ієрархізація тем і підтем у тексті, модель тексту.

Pakhnenko I. I. Methods of teaching foreign students of Russian to create texts of reproductive-productive type on the material of the specialty.

The article deals with the method of formation of skills of professionally oriented speech on the basis of logical thinking development in close unity with understanding of the genre features of the created statements in future teachers-philologists. In generalized form this technique is as follows: 1) understanding the genre features of primary texts (observation of textual material); 2) forming skills of hierarchization of topics and subtopics in the text (definition of the logical field of the text); 3) forming skills of speech realization of the results of observations (creation of primary-secondary texts). The article presents the system of work at each stage of training, gives examples of the proposed tasks and the necessary methodological comments.

Keywords: foreign students of Russian, professionally oriented speech, texts of reproductive-productive type, genre features of the text, hierarchization of topics and subtopics in the text, model of the text.

УДК 821.161.1 (477)

П'ятаченко С. В.,

кандидат філологічних наук, доцент,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

**ОБРАЗ БЛАГОРОДНОГО РОЗБІЙНИКА
У ТВОРАХ О. СОМОВА ТА В. НАРІЖНОГО
В КОНТЕКСТІ ЛІТЕРАТУРНОЇ І ФОЛЬКЛОРНОЇ ТРАДИЦІЇ**

Стаття присвячена аналізу образу народного повстанця Семена Гаркуші у повісті О. Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль» та її продовженні «Гайдамак. Главы из малороссийской повести», а також у романі В. Наріжного, які подібно до народних легенд змальовують Гаркушу відважним захисником бідних і загрозою для нечесних і жорстоких багатіїв.

Ключові слова: романтизм, Орест Сомов, Василь Наріжний, Семен Гаркуша, гайдамака, народний переказ.

Постановка проблеми. В історії кожного народу є низка постатей, які традиційно користуються народною симпатією, увагою істориків і літераторів. Це – народні месники, заступники скривджених, знедолених і бідняків. За аналогією до англійського легендарного

розбійника їх часто називають Робін Гудами, їхня діяльність обростає легендами, надихає митців. В Україні значну кількість таких постатей породив гайдамацький рух, що розпочався на Правобережжі України у перших десятиліттях XVIII століття і тривав до кінця 1760 років, завершившись Коліївщиною. Проте й після придушення цього повстання окремі гайдамацькі загони продовжували діяти до кінця століття, поширивши свою діяльність і на лівобережну Україну, яка була під владою Росії.

Серед цих постатей особливе місце займає відомий гайдамацький ватажок Семен Гаркуша, до оцінки діяльності якого кожна доба підходила з позицій пануючої ідеології. Діяльність його гайдамацької ватаги припала на 70–80 рр. XVIII століття й набула широкого розголосу. Влада полювала на нього, а народ складав перекази й легенди, які стали згодом основою для творів письменників XIX століття – Григорія Квітки-Основ'яненка, Василя Наріжного, Ореста Сомова, Григорія Данилевського, Олекси Стороженка. «И Левобережная Украина, – писав охтирський етнограф О. Твердохлібов, – имела, притом несколько раньше своего Кармелюка, «разбойника» на официальном языке, по представлению же народа – «печальника» о его нуждах. Это был всем известный Семен Гаркуша» [7, с. 404]. «В продолжении десяти лет... он был страшилищем малороссиян», – пише про нього Орест Євеський в «Украинском альманахе» за 1831 рік [10, с. 32].

Аналіз актуальних досліджень. Образ Семена Гаркуші в літературі присвячені дослідження Д. Чалого, З. Кирилюка, Ф. Кейди, Г. Гармати. Образ Гаркуші в романі В. Наріжного розглядали І. Айзеншток, П. Михед, В. Мацапура, Л. Рубльова, В. Подрига та ін. «Предание о Гаркуше» Г. Квітки-Основ'яненка було предметом розгляду багатьох літературознавців, серед яких І. Айзеншток, Є. Вербицька, Н. Крутікова, С. Зубков, О. Гончар, Є. Нахлік, І. Лімборський.

Непересічність постаті цього ватажка та надзвичайно поширена фольклорно-літературна інтерпретація його образу вимагають сучасного підходу до його аналізу з урахуванням усіх відомих історичних даних про нього та залучення широкого спектру точок зору на історичну персону та фольклорний і літературний образ. Простеження специфіки образу Семена Гаркуші в народних переказах і легендах, а також у творах письменників XIX ст. дає змогу докладніше розкрити не лише особливості цієї історичної постаті,

аїї вплив на формування історичної пам'яті українців. Аналіз особливостей змалювання образу гайдамацького ватажка у творах О. Сомова та В. Наріжного у контексті літературної і фольклорної традиції є **метою** цього дослідження.

Виклад основного матеріалу. Романтична традиція перших десятиліть XIX століття, що витворила новий тип героя-бунтаря, який часто переходить межі закону, спонукала українських письменників I половини XIX звернутися до постаті Семена Гаркуші як до національного типу романтичного героя. Значний вплив на його формування мав поширений образ шляхетного розбійника, спопуляризований завдяки драмі Ф. Шиллера «Розбійники» (1781), а також образи героїв «східних поем» Дж. Байрона та вальтерскоттівські образи розбійників і повстанців, зокрема Роб Рой. Окрім цього варто згадати інших шляхетних розбійників у творах початку XIX століття, зокрема героїв розбійницьких романів швейцарського письменника Г. Чокке «Абелліно, великий розбійник» (1791), німецького письменника К. А. Вульпіуса «Рінальдо Рінальдіні» (1801), новели німецького романтика Г. фон Кляйста «Міхаель Кольхаас» (1810), роману французького романтика Ш. Нодьє «Жан Сбогар, історія таємничого іллірійського розбійника» (1818), романів О. Пушкіна «Дубровський» (1833) та «Капітанська дочка» (1836). «Концептуально такі образи “благородних розбійників” були спрямовані або на популяризацію героїв давніх легенд, переказів чи історичних літописів, або ставали їх новою інтерпретацією», – зазначає Д. Чик [8, с. 186].

У центрі цих розбійницьких романів часто стояв вигаданий або узагальнений із кількох прототипів образ. Навіть якщо твір і був присвячений реальному історичному персонажу, то навколо нього формувався ореол романтики, доповнений фольклорними уявленнями про ідеального героя, справедливого месника й захисника знедолених. Саме таким постає гайдамацький ватажок Гаркуша у низці присвячених йому у XIX столітті творів, серед яких роман В. Наріжного «Гаркуша, малороссийский разбойник» (1825), повість О. Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль» (1825), повість Г. Квітки-Основ'яненка «Предания о Гаркуше» (1842), роман О. Стороженка «Братья-близнецы» (1857) і драма «Гаркуша» (1872), а також у белетризованих нарисах О. Євецького «Гаркуша» (1831) і Г. Данилевського «Разбойник Гаркуша (Из преданий о Харьковской и Черниговской губерниях)» (1859).

Кожен зі згаданих авторів на схожому фольклорному матеріалі вирішує свої ідейні та естетичні завдання. «Наслідуючи фольклорну та романтичну традиції, В. Наріжний і О. Сомов висловлюють неприязнь до великопанського «стилю» життя, несправедливі закони якого не можуть і не повинні підпорядковувати собі вільну людину-борця. О. Стороженко і Г. Данилевський навпаки намагалися «примирити» Гаркушу з офіційною владою, аристократичними звичаями, проте їм вдалося відтворити оновлену свідомість неординарної особистості протестанта, народного заступника», – зазначав Ф. Кейда [2, с. 7].

Першим твором про Гаркушу, заснованим на історичних і фольклорних джерелах, стала повість Ореста Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль», яка була опублікована в 1825 році в альманасі «Звездочка», який видавали О. Бестужев і К. Рилєєв, як продовження альманаху «Полярная звезда». У зв'язку з арештами декабристів увесь наклад цього видання був конфіскований, і за коректурними листами, які залишились у Сомова, «Гайдамак» був опублікований наступного 1826 року в «Невском альманасе на 1827 год» уже під псевдонімом Порфирій Байський. «Первый опыт Сомова-повествователя, который сразу же выдвинул его в число лучших прозаиков середины 1820-х гг. – «малороссийская быль» «Гайдамак» (1825), – зазначала Н. Петруніна. – Следуя по пути, проложенному на Западе В Скоттом, Сомов воссоздает здесь обобщенную, насыщенную социально-историческим и психологическим драматизмом картину национальной украинской жизни» [5, с. 12].

Події в повісті відбуваються на території сучасної Сумської області. На Воздвиженському ярмарку в Кролевці ми знайомимося з головним героєм – гайдамацьким ватажком Гаркушею, який під іменем чумака Киріяка привіз товари на ярмарок. Його зовнішність далека від зовнішності історичного Гаркуші й має риси романтизації героя: у нього довгий козацький оселедець, орлиний ніс, чорні вуса та смагляве обличчя. «Характеристикою зовнішності Кирияка автор натякає читачеві, що це не звичайний чумака; він підкреслює силу, сміливість, розум, які були помітні в цій людині», – зазначає З. Кирилук [3, с.116].

Жвава ярмаркова атмосфера дає можливість відразу зануритися в гущу народного життя та познайомитися з головними персонажами. Єврей Гершко, побоюючись за свої гроші, доносить

повітовому судді, що в місті з'явився страшний гайдамака, за що отримує від судді пораду задешево купити товар у чумаків, які отаборилися під лісом на березі Есмані. Цими чумаками виявляються побратими Гаркуші, які жорстоко помстилися Гершкові за зраду їхнього отамана. Заарештованого Гаркушу везуть глухівського дорогою з Путивля, де під час переправи через Клевень Гаркуша втікає, приспавши увагу охоронців розповіддю місцевої легенди про привид старого пана-чаклуна, який літає по селу на своєму ридвані, запряженому шісткою вороних коней. Ця втеча описана цілком у дусі народних переказів.

«Элементы юмора, меткой бытовой наблюдательности, превосходное знание народной речи, обычаев, местной этнографии, характерных повадок разных по занятиям, по сословному и национальному облику людей – разгульного чумака, корыстного торговца, плутоватого цыганенка, слепого певца-бандуриста, вольных гайдамаков – сочетаются в «Гайдамаке» с приметами народно-героического, эпического повествования», – зазначає Н. Петруніна [5, с. 14].

Твір містить згадки про народні перекази та чутки, які ширилися в народі про Гаркушу. Зокрема, про пограбування багатого і скупого пана Нехворощі та обдарування бідного козака, а також про те, як Гаркуша провчив нагайками огрядну лихварку Цвинтаревичку за те, що вигнала з дому свого чоловіка. З переказами про скарги Гаркуші пов'язаний епізод із повісті про затримання Гаркуші під час викопування ним свого скарбу, який він зарив «в глухому місці, над Сеймом, поблизу Клепала» [6, с. 34].

Гаркуша зображений у цьому творі як досвідчений отаман гайдамацької ватаги, який навіть у критичний момент не втрачає рівноваги та знаходить порятунок завдяки своєму розуму та кмітливості: «Его ум и знание человеческого сердца, хладнокровие и бесстрашная решительность в минуту опасности окружают образ атамана гайдамаков поэтическим ореолом, сообщают ему величие и большую впечатляющую силу» [5, с. 12].

Згодом О. Сомов написав продовження цієї повісті під назвою «Гайдамак. Главы из малороссийской повести», яке побачило світ у різних виданнях того часу: глави I-III у 1828 році в альманасі «Северные цветы», глави XIX-XXI у 1829 році в журналі «Сын отечества», глава XXVII у 1830 році в альманасі М. Максимовича

«Денница». Цей твір також був опублікований під псевдонімом Порфирій Байський, має фрагментарний і незавершений характер. За задумом автора ці розділи мали стати основою роману в чотирьох чи п'яти томах.

Своєрідним містком між творами стало уведення в текст першої глави оповідки про арешт Гаркуші, яка повторює сюжет першої повісті, але викладена вона цілковито в дусі народних переказів. У цій оповідці присутні елементи фантастики та містики: жид-зрадник знається на чорнокнижництві і виказав Гаркушу за допомогою магії, а Гаркуша не просто приспав пильність вартових під час утечі, а зачарував їх і втік на чорному коні з вогняними очима, який вискочив з-під води й поніс гайдамаку понад річкою та берегами. «Да, гайдамак, ужасный чернокнижник: дунет на воду – и вода загорится, махнет рукою на лес – и лес приляжет», – стверджує одна із наляканих чутками пань [6, с. 42].

Перші три глави об'єднані історією про те, як Гаркуша збирався пограбувати заможного пана Гриценка, але дізнавшись, що пан не дає згоди на одруження своєї доньки Прісі з її коханим, не надто знатним нареченим Квітчинським, вирішує допомогти молодятим і під виглядом польського пана являється до пана Гриценка, добивається згоди та облаштовує весілля, залишаючи в якості весільного подарунка скриню з червінцями. Після від'їзду він надсилає панові листа, де розкриває свою особу та пояснює причину зміни своїх намірів: «Я от природы имею доброе сердце: мне стало жаль бедного Кветчинского: тот час я переменял намерения на твой счет и решился помочь ему» [6, с. 60]. Також він дає настанови панові любити доньку, зятя та бути милостивим до своїх слуг. «Автор протиставляє благородного, щедрого, чулого Гаркушу черствому й жадібному пану, який заради грошей нехтував щастям дочки», – зазначає З. Кирилюк [3, с.117].

Наступні три глави – це історія про покарання жорстокого пана Просечинського, який мандрував разом із двома синами, донькою Олесею, майбутнім зятем паном Торицьким та слугами й зупинився відпочити в урочищі Образ, розташованому на шляху з Харкова до Сум. Автор так описує це місце: «Проезжие находят ныне на сем месте большую каменную часовню, в виде разрезанного конуса, довольно красивой архитектуры; но в тогдашнее время стояла здесь часовня деревянная, которой стены валились от ветхости. Часовня сия

возвышается над лесистым оврагом, в углублении коего находится колодец чистой, холодной ключевой воды, с бревенчатым срубом. Теперь по другую сторону от дороги здесь есть шинок, или постоянный дом для проезжающих; но тогда не было еще здесь никакого жилого строения. Пустынное сие место привлекает взоры путешественников своею дикою красотою, и редкий из них не останавливается здесь хотя на короткое время» [6, с. 65]. Це урочище існує й донині, нині – це ландшафтний заказник місцевого значення між селами Великий Бобрик і Чернеччина Краснопільського району.

Під час багатого на різні страви обіду до пана підійшов одягнений у лахміття жебрак за милостинею та крихтами від обіду, проте пан наказав його прогнати, висікти та нацькувати собак. А молоді паничі взялися власноруч покарати жебрака. Але жебраком виявився перевдягнений Гаркуша, який давно чув скарги на жадібність і безчинства цього пана й тепер власноруч вирішив пересвідчитися в цьому. «Вспомни дыбы, плети, цепи и рогатки, которыми ты мучил своих подданцев и дворовых людей; вспомни, что не раз я подкидывал к тебе письма, в которых увещевал тебя быть милосерднее, щедрее и грозил тебе моим гневом, если не исправишься», – говорить Гаркуша панові Просечинському [6, с. 77].

Гаркуша та його побратими пограбували панські скарби, які він завжди возив із собою, але не торкнулися того, що належало Олесі та її нареченому, які виявили милість до перевдягненого жебрака. Паничі були покарані різками, а самого пана врятував його блазень, який прикрив господаря своїм тілом. Своє правосуддя Гаркуша пояснював звинуваченому панові намаганням виправити людську природу: «Послушайся же моих доброжелательных увещаний: я делаю их от души, из прямой любви к ближнему» [6, с. 79]. Ця частина має найбільшу соціальну загостреність. Антагонізм між злим, зажерливим паном та шляхетним розбійницьким ватажком максимально виразно ілюструє ідейну спрямованість повісті.

Остання глава є незавершеним уривком про відпочинок гайдамацького ватаги серед нічного лісу, під час якого гайдаки в наметі Гаркуші розповідають різні бувальщини. Лесько розповідає історію про відьму, яка доїла корів, а Закрутич, який потрапив до загону Гаркуші аж із далекої Боснії, розповідає історію свого життя, переплітаючи її з переказами про вампірів. Разом із наведеними у першій частині містичній оповіді про пана, який знався з нечистою

силою, ці епізоди заклали підвалини наступних містично-демонологічних оповідань О.Сомова та сприяли утвердженню романтично-містичної тематики в літературі того часу. У цьому уривку здійснена спроба показати не лише самого Гаркушу, а і його побратимів, про яких лише згадувалося у попередніх главах.

Розрізнені епізоди цього твору, кожен із яких тяжіє до завершеної повісті, хоч і не складають єдиного цілого, проте вони на яскравих прикладах змальовують образ Гаркуші, який осмислюється автором у руслі народної та літературної традиції. В образі Гаркуші автор втілює усі ті риси, які характеризують ідеального народного героя – народного месника, поборника справедливості, захисника пригноблених.

З. Кирилюк, аналізуючи образ Гаркуші в повісті О.Сомова, доходить висновку, що «риса шиллерівського благородного розбійника переосмислені в ньому в дуже позитивного героя відповідно до декабристських уявлень. Він рішуче виступає за знедолених, карає своєвільних, жорстоких поміщиків» [3, с. 10].

Одночасно з О.Сомовим над образом Гаркуші в останні роки свого життя працював засновник жанру роману в російській літературі Василь Наріжний. У зв'язку з передчасною смертю письменника роман «Гаркуша, малороссийский разбойник», остання частина якого була написана в травні 1825 року, залишився незавершеним і не потрапив до тогочасного читача. Намагання включити цей твір у посмертне зібрання творів В. Наріжного, яке вийшло у 1835–1836 році, було зупинене цензором, оскільки, на його думку, цей роман «располагает к участию, даже к сожалению о главном лице, поелику злодейства, составляющие несчастье его, проистекали от обид и несправедливостей других людей. Такое направление романа может иметь само по себе вредное влияние на умы того класса читателей, для которого он предполагательно назначается» [нареж слав22, с. 19]. У 1931 році в Харкові цей твір був опублікований в українському перекладі, а оригінальний текст за рукописом, що зберігався в Державній публічній бібліотеці імені М. Є. Салтикова-Щедріна, побачив світ лише в 1950 році в Москві у виданні «Русские повести XIX века».

«Роман Нарезного – произведение совершенно особенное, – зазначав Н. Шахмагонов, – оно скорее историческое, нежели, как отзывались критики, разбойничье, ибо героем романа писатель

избрал известного в ту пору разбойника Горкушу, предания о котором передавались из уст в уста» [9, с. 22]. Проте від історичного прототипу в романі лишилося мало, порівняно незначним є і вплив народних переказів. Гаркуша в цьому романі – це людина, яка проходить шлях від бідного сільського пастуха до вбивці та жорстокого месника за власні образи, а згодом перетворюється на грозу багатіїв, який захоплює і грабує села та містечка, і навіть планує захопити місто.

Події у романі розгортаються в художньому просторі, позбавленому особливої конкретики, назви міст чи селищ не згадуються, відомо лише, що це відбувається «в прекраснейшей стране под российским небом, в пределах украинских», десь на берегах Псла. Єдиною відмінністю від типових українських пейзажів є глибока романтично-загадкова прірва, оточена густим лісом, на дні якої розбійники облаштовують свій табір і куди можна дістатися лише через замаскований вхід до печери.

Гаркуша у цьому творі – це бідний двадцятип'ятирічний пастух, сирота, гарний на вроду, вправний у танцях, співах та кулачних боях. Унаслідок образи на утиски сільських багатіїв – племінника сільського старости Карпа та дядя Якова Лисого він стає на злочинний шлях. «Виноват ли я, – сказал он с видом презрения, виноват ли, что никто из предков моих не был не только старостою, но даже ни сотским, ни десятником? Виноват ли, что я молился господу богу в смурой и старой свите, а противник мой в белой и новой свите толкнул меня в спину? И за то лишать меня лучшего удовольствия отслужить молебен ангелу-хранителю? О, это не пройдет вам даром – тебе, пан дьяк Яков Лысый, и тебе, Карп, племянник старосты! И я сумею лишить вас любимых предметов!» [4, с. 459–460].

Його помста починається зі знищення дякової голуб'ятні й дерев у його саду, збездіщення Карпової нареченої та швидко набуває все нових і нових форм. Його переродження з простого сільського пастуха на злочинця і вбивцю відбувається стрімко й карколомно. Злий та корисливий пан Кремінь, якому привели Гаркушу для покарання, вирішив замість кари скористатися його схильністю до лиходійства та його руками помститися сусідньому поміщикові Балтазару – наказав вночі зруйнувати панський млин. Під орудою Гаркуші опинилися кілька панових слуг, і він відчув своє

нове покликання: «В первый раз в жизни Гаркуша увидел себя из предводителя быков, козлов и баранов предводителем людей. Гибельное чувство властолюбия, подобно электрической искре, потрясло в основании душу его. Кровь закипела в жилах, глаза запылали» [4, с. 475]. Зруйнований млин, спалена панська клуня та селянські хати, а невдовзі і вбивство поліцейського справника та його команди перекреслили для Гаркуші шлях до звичного життя: «Друзья мои! Видите ли вы эти ручьи пролитой крови? Это огненная река, отделившая нас навсегда от прочих человеков» [4, с. 492]. Гаркуша відчуває в собі нове покликання: «Доселе был я постепенно: шалун, обманщик, зажигатель, убийца – и все против моей воли. До сего доводили меня злость и корыстолюбие! Теперь уже я сам собою решаюсь сделаться – милосердный боже! – сделаться разбойником!» [4, с. 517]. Помста за всіх ображених стає його місією. Він прагне провчати панів та силою насаджувати той порядок, який вважає правильним. За короткий час він став для своїх спільників непохитним авторитетом: «Никто не смел ему возражать, хотя ни один не чувствовал в себе той твердости, того огня, которые одушевляли атамана. Он в короткое время умел так приковать их к себе, к образу чувств своих и мыслей, – не знаю, можно ли так выражаться, – что они, хотя с трепетом, по одному мановению начальника готовы кидаться в огонь и в воду» [4, с. 511].

Після цього Гаркуша разом зі своїми спільниками Артамоном, Охрімом, Харьком та іншими приймають рішення про створення розбійницької ватаги та отаборюються на дні глибокої й недоступної прірви, звідки здійснюють набіги на місцевих багатіїв та пограбування хуторів, кульмінацією яких став напад чисельної Гаркушиної ватаги на велике селище, під час якої загинуло багато селян, які його захищали, були пограбовані дві церкви та спалені всі хати. Подальші плани Гаркуші ставали все більш амбіційними: «В течение будущего лета возьмем приступом столько сел, сколько в сию кампанию взяли хуторов. Я почту себя счастливым, если правосудный бог услышит и удовлетворит умеренному моему желанию, состоящему в том, чтобы военные действия следующего года кончились взятием какого-либо города» [4, с. 527]. Розбійництво Гаркуші отримало настільки широкий розголос, що не було людини, яка б про нього не говорила: «Чернь рассуждала о нем более со стороны выгодной, как о своем отмстителе, а прочие,

которые известны там под названием полупанков, предавали его проклятию и пророчили, что рано или поздно, а получит казнь достойную» [4, с. 548].

Своєрідним ходом сюжету стало уведення в канву твору ще однієї розбійницької ватаги під орудою прекрасної отаманші Олімпії, одруження з якою Гаркуша планує з метою об'єднання підпорядкованих їм ватаг. Шлюбом двох розбійницьких отаманів, змальованим у романтично-піднесеному тоні, завершується закінчена частина роману. Образ розбійника Гаркуші в романі наділений багатьма типовими рисами героїв авантурних розбійницьких романів. Н.Петруніна зазначає: «В своем незавершенном романе В.Нарежный придал Гаркуше традиционные черты героя авантюрно-назидательного повествования, построив рассказ о нем как череду полусказочных, полупоэтических «похождений» [5, с. 17]. Його переродження динамічне, а деякі його іпостасі не виглядають логічно пов'язаними, зокрема перетворення за рік неосвіченого пастуха на авторитетного керманича з талантом воєначальника та шляхетними манерами, які він демонструє перед своєю нареченою. За своєю суттю образ Гаркуші належить до когорти трагічних романтичних героїв, яких драматичні обставини штовхають на шлях злочину та боротьби із суспільними порядками. Головною ідеєю його життя стає помста. «Визначальною рисою образу Гаркуші є його трагічність і певна приреченість, неможливість реалізувати себе у світі, де панують жорстокість і несправедливість, – зазначає Г. Гармата. – Таким чином, Василь Наріжний своїм романом репрезентує образ втраченого романтичного героя» [1, с. 145].

Висновки. Ще за життя Гаркуші народ склав про нього численні перекази та легенди. Саме вони і стали основою присвячених йому художніх творів. Першими до образу Гаркуші звернулися в майже одночасно написаних творах О.Сомов і В.Наріжний. Повість О.Сомова «Гайдамак. Малороссийская быль» та її продовження «Гайдамак. Главы из малороссийской повести» побудовані на близьких за змістом до фольклорних переказів епізодах, у яких Гаркуша змальований захисником пригноблених селян та поборником справедливості.

Роман В.Наріжного «Гаркуша, малороссийский разбойник» створений у дусі романтичної традиції, а його герой дуже далекий від історичного прототипу. У цьому творі Гаркуша – бідний пастух-

сирота, який унаслідок учиненої проти нього несправедливості стає на шлях злочину, а згодом трансформується в месника не лише за свої кривди, а й інших пригноблених. Порівнюючи образи Гаркуші у творчості В. Наріжного та О. Сомова, З. Кирилюк справедливо зазначає: «У Наріжного Гаркуша ненавидить панів, співчуває грікій долі селян і намагається помститися, не роблячи спроб хоч щонебудь змінити. А у Сомова Гаркуша – борець, який виступає проти несправедливості взаємин між експлуататорами й пригнобленими й сподівається, що його дії можуть вплинути на існуючий порядок і змінити його» [3, с. 115].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гармата Г. Парадигма образу романтичного героя у романі Василя Наріжного «Гаркуша». Українознавчий альманах. 2012. Вип. 8. С. 144–146.
2. Кейда Ф. Ф. Художня інтерпретація гайдамаччини в українській літературі XIX – XX століть. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – українська література. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2001. 24 с.
3. Кирилюк З. В. О. Сомов – критик та белетрист пушкінської епохи. Київ : Вид-во Київського університету, 1965. 165 с.
4. Нарезный В. Т. Славенские вечера / Сост., вступ. ст. и прим. Н. Ф. Шамагонова. Москва: Правда, 1990. 608 с.
5. Петрунина Н. Орест Сомов и его проза. *Орест Сомов. Были и небылицы*. Москва : Советская Россия, 1984. С. 5–17.
6. Сомов Орест. Купалов вечер. Избранные произведения / сост, предисл., примеч. З. Кирилюк. Киев: Дніпро, 1991. 558 с.
7. Твердохлебов А. Поимка Гаркуши в Ромне. *Киевская старина*. 1886. № 11. С.404–407.
8. Чик Д. Ч. Образ “благородного розбійника” в українській та англійській прозі I-ої пол. XIX ст. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Випуск XXIV. Частина 1. С. 186–195.
9. Шамагонов Н.Ф. Первый русский романист. *Нарезный В.Т. Славенские вечера* / Сост., вступ. ст. и прим. Н. Ф. Шамагонова. Москва: Правда, 1990. С. 9–24.
10. Н. Н. Гаркуша. Отрывок. *Украинский альманах*. Харьков: в университетской типографии, 1831. С.81–87.

Piatachenko S.V. Character of a noble robber in the works of O. Somov and V. Narizhny in the context of literary and folklore tradition.

The article deals with the analysis of the Semen Garkusha's image - the folk's insurgent in O. Somov's novel "Haidamak. True Little Russian story" and its continuation "Haidamak. Chapters from Little Russian story", as well as in the novel by V. Narizhny, which, like folk legends, depict Garkusha as a brave defender of the poor people and a threat to the dishonest and cruel rich people.

Keywords: *romanticism, Orest Somov, Vasyl Narizhny, Semen Garkusha, Haidamak, folk tale.*